

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 30. junija 1855.

List 52.

Laška koruza ali činkvantinka.

dobra pomočnica v nadlogi.

Večkrat je bila v našem listu že priporočana koruza (turšica, debelača) in je res tudi živega priporočila vredna. Od tiste drobne sorte pa, ki jo pridelujejo v Ameriki pod imenom „trimesečne“ in na Laškem pod imenom „činkvantinke“ (cinquantino), se je še malo govorilo. In vendar zasluži, da jo kmetovavci naših krajev dobro poznajo, ker je tudi blaga pomočnica gospodarjem takrat, kadar jim toča pred Kresom polje pobije. Kmetovavec si mora v taki nesreči, kar naj bolj more, pomagati, in gotovo prav dobro mu zamore na pomoč biti laška koruza, kakor letos vidimo v nekterih krajih naših sosedov na Štajarskem, kjer so gospodarji radi segli po nji, še Bog da bi jo bili dosti za setev dobili. Činkvantinka je ravno tak sad, da se v bolj toplih krajih z naj večjim pridom sadi na sternaše kakošne ozimine, če se namreč ta že tako zgodaj požanje, da se konec rožnika (junija) ali koj izzačetka malega serpana (julija) zamore činkvantinka saditi.

Čujmo, kaj piše od nje slavni dr. Burger, ki je obhodil laško deželo, sam vidil in se prepričal, potem pa sledeče pisal:

„Drobna sorta koruze, ki je tudi kakor vsa koruza iz Amerike k nam prišla in jo domá trimesečno imenujejo, se na Laškem veli cinquantino ali petdesetdnevnik, zato, ker v 50 dnevih dozori.“

Koruza ta je nizka in zraste včasih komaj po 3 čevlje visoka, storže dela tikoma tal, zernje je drobno pa dobro.

V gorkih deželah, kjer ozimino žanjejo mesca rožnika, sadé konec tega mesca to koruso na sternaše; v jeseni dozori. Na Nemškem žanjejo ozimino prepozno in mesca kimovca je v njih krajih že premalo gorko, da bi jo mogli kot drug pridelk špogati. In le kot drugi pridelk se ta koruza dobro splačuje. Namesto navadne koruze pa činkvantinko saditi, bi nikomur ne svetoval, ker kakor edini in prvi pridelk premalo plenja. Ne splača se gospodarju, da bi samo na njeni pridelk se zanašal. —

Gosp. dr. Hlubek pa priporoča laško turšico takole: „Ker činkvantinka, če se konec mesca rožnika ali izzačetka mesca malega serpana sadi, v deželah srednje in nižje lege še dobro dozori, naj bi se je kmetovavci na spodnjem Štajarskem (tedaj tudi na Krajskem, kjer ajda zori) prav pridno lotili, ker ajdo gotovo v tem prekosi, da ni tako nevarna.“

Mi pa vsemu temu dostavljamo le še to: Naj bi naši gospodarji, saj kadar jih nesreča toče tako zadene, da je treba vnovič polje obdelovati, in je še čas za laško koruso, nikdar ne pozabili, da ona jim je razun prosa dobra pomočnica v taki nadlogi!

Gospodarske skušnje.

Kako želod spravljati, da je za seme dober.

Da se želod dober ohrani, ne smé biti piškov, ampak zdrav in ne smé čez en dan na kupu ležati.

Shranujejo ga v sodcih ali žakljih v vodi, pa to je le za majhne zaloge. Tudi v jamah med peskom ni dobro ga imeti, ker kaliti začne. Na podih ali skednjih ga hraniti, je pa naj slabeje, ker se posuši. Če se spravlja tako, kakor krompir ali repa, se zgreje tako, da je na spomlad skor kakor oglje. V hramih (keldrih) ga imeti, celó nič ne velja. Naj bolje je, ako se želod v gojzdu na pripravnem mestu v 8 čevljev širokih plazah ali rajdah po 2 do 3 pavce debelo nasuje in s suhim hrastovim listjem, za pavce na debelo, pokrije. (Mitth. d. ungar. Forstw.)

Od sladkornega sirka.

Na Francozkem so v ces. kmetijski šoli v Grignon-u s sladkornim sirkom (*holcus saccharatus*), kterege nekoliko je bilo tudi v poslednjem občnem zboru krajnske kmetijske družbe razdeljenega, marsikaj skusili, kar bi utegnilo čedalje bolj razširiti ta sirk, ki se v vsih krajih, kjer koruza zori, dobro obnaša, če se ravno tako, kakor koruza obdeluje. Vse, kar je sirkovega, je za rabo: iz stebila se dobi sok, iz kterege se dela sladkor in vinski cvet; če kakor mošt vrejo korenine, se napravi vinska prijetna pijača, iz steržena in nitk stebelovih, ko so bile izprešane za sladkor, se dá papir narejati, posebno papir za risanje in kamnotiske; iz černih luskin semena se nareja prelepa barva, rudeča kakor košinilina; iz semena se zmelje moka in iz moke speče dober kruh. Da je ta sirk posebno dobra hrana za živino, je pa že tako znano. (Allg. L. u. F. Zeit.)

Da se novosajenemu drevju ne pokradejo koli.

V kol, na kterege hočeš privezati drevo, na spodnjem koncu, en čevlj od spod, zvertaj majhno okroglo luknjico, skozi to luknjico vtakni pa en čevlj dolg in en pavce debel količek iz češpljevega lesa; kol vtakni potem k drevesu v zemljo in zatlači zatik z zemljo. Če h kolu z ličjem privežeš drevo ne preterdo nad korenino, ti tat ne bo mogel ne kola ne drevesa ukrasti. — Tako pišejo „Frauend. Bl.“ — mi pa prodamo, kakor smo kupili. Naj se poskusi!

Pepél od tobaka.

Pepél od tabaka, ki se navadno zametuje, se dá porabiti na marsiktero vižo. Pepél je zdravilo ovcam, kadar so na jetrih bolne; mlade goske varuje mnogoterih bolezni, ako se ga jim trikrat na teden primeša otrobom, repi, ječmenu ali koprivam. Ovnom in konjem pomaga, da njih želodec bolje prebavlja. Na gredicah v vertu pokončá uši in bolhe. (Gem. Mitth.)

Nekaj od koristnega drevja.

5. Striček.

(Dostavek k sestavku v 49. listu.)

Striček ali bodeča palma (*Stechpalme*) je tudi prav hasnivo drevesice. Na Štajarskem pravijo mu božje drevesice. Jugoslaveni ga zovejo svida ali čarnika. Nahaja se striček pogostoma v živicah; če pa v ugodni zemlji stoji, ga pustimo rasti brez

obrezovanja, in to posebno v redki hosti, zraste 25 do 30 čevljev visok. Je pa mnogo verst tega drevesica, ktere po jagodah in po perji se razločujejo lahko.

Perje njegovo je ternjevo, čversto kot usnje, vedno zeleno, pozimi ne pozebe, ne odpada; cvet in plod ima rudeč. Les njegov — čarnikovina ali svidovina — je terd, čverst in težak, ter se dá posebno lahko černiti, ker je tankega pa gostega zerna. Umetni mizarji delajo iz njega lepo pohišje; tudi ga rabijo za deržaje raznega orodja, za grebenače, cepce in za marsiktere strugarske dela. Mlad les je prav šibek, zato je ugoden za šibe jezdicov in za bičnjake. Iz skorje napravljajo najboljši ljep.

Sad njegov, rudeče jagode, je prav ljub pticam, posebno drozgom; poglavitna hrana jim je pozimi; za tega voljo sadijo kmetovavci radi to drevo po krajinah, kjer nalaš jerebice redé.

Bodeča palma se dá lahko iz semena zrediti, ali pa po mladikah iz gojzda pomnožiti. Čeravno povsod raste, vendar ljubi pred drugim svetom posebno klance in polnočne ali prav obsenčnate pečine. Lastnost pa, ktera to drevesice največ priporočuje, je ta, da je pred vsim ugodno za žive plotove ali živice. Kdor pa hoče, take plotove iz bodeče palme napraviti si bo to najboljše dogotovil, če koj na odločenem mestu (kjer ima namreč živi plot stati) seme seje. Taki plotovi, če jih skerbno in dobro gleštamo, so najterpežniši med vsimi; viditi jih je tu pa tam, ki so starejši od 20 let, pa še vedno jaka in krepka obrana ljudem in živini.

J. Š.

Iz natoroznanstva.

Veše ali zapeljive lučice po močvirjih.

Kakor se ljudstvo pri prikazkih hudega vremena nad vražami spodtikuje, tako se mu godí tudi pri drugih ne navadnih stvaréh. Čudno je, da človek, ki pri luči spoznava druge stvari, luči pa in drugih svetlih reči, ki se same svetijo, ne more drugači zapopasti kot da si vmišljuje duhove, ki mu svetijo. Saj bi svetloba imela priprostemu človeku pomagati k spoznanju, temota bi ga imela zapeljevati. Pa ni tako. Kjer je tema, tam ni nič viditi, toraj človeku ni treba glave beliti: kaj da ta reč pomeni ali una. Ponoči, v temoti mu je vsaka krava mavra; vse je černo in umazano kakor so njegovi zapopadki, in kjer človek najde to, kar je sam na sebi, tamkaj mu je dobro, s temoto se dobro zastopita.

Memo gredé tukaj le nekaj taci h vraž omenim. Na sveti večer, ko imajo iti dnarje kopat, pravijo, da se v starih grajšinskih razvalinah pokaže lučica; pravijo, da je zaveržena duša grajšinske deklice, ki na sveti večer tamkaj dnarje presuša. Tudi na vertih in na travnicah so že vidili luči, ki pravijo, da nad zakopanim zakladom svetijo, ki ga hudič varuje. Včasih ponoči vidi jo svit le stvari, ki leté iz enega hriba do drugega, iz doline v dolino; pravijo, da svetniki eden drugega po cerkvah obiskujejo.

Veše se kažejo na močvirjih, na pokopališčih in sploh v blatnih krajih, kjer živalske in rastlinske trupla gni jejo. Svetijo se nad tlami, pa ne visoko v zraku. Eni so jih vidili, ki sem in tje skačejo; drugi pa terdijo, da so na miru stale. V tropičnih krajih se pogostoma prikazu jejo. Poleti in od začetka v jeseni pridejo koj, ko se sonce za goré skrije. Večidel imajo velikost svečene luči; naj veči se nahajajo pri Bolonji in na Španjskem, kjer so včasih po 12 čevljev visoke, pa jih ne prežene ne dež ne veter. Pripovedujejo si od njih čudne reči, da človeka v blato zapeljejo, če za njimi gré; če pa gré od njih, za njim leté; kar skorej gotovo iz srednjega veka izvira, ker sta med drugimi Kardan in Sennert terdila, da so to duše, ki po smerti okoli hodijo. Robert Fludd je šel za vešo in jo je na tla pobil. Bila je materija kakor žabje ikre. Leta

1781 jih je Chladni vidil v nekem vertu pri Dreždani. Bil je poletenski večer, kmalo po dežji; skakale so po mokri travi na tisto stran, kamor je veter vlekel. Ko je za njimi letel, so bežale; težko jih je bilo vjeti. Tiste, ki jih je vjel so bile žlindraste kakor žabje ikre. Niso dišale, ne smerdele, viditi je bilo, da so bile gnjile rastlinske stvari. — Pravijo pa popotniki, da se neki kebri tako svetijo, kakor lučice. V Etiopii in v drugih gorkih krajih, kjer so predni popotniki veliko veš vidili, so vnovič brez števila svetlih kebrov najdlji. V Rio-Janeiri se svetijo kebri ponoči kakor zvezdice. Še očitnejšo enakost z vešami imajo brezštev ilne trume kebrov v ondašnjih starih lesih.

(Konec sledí.)

Starozgodovinski pomenki.

Cvetlica Lotos in njeni pomen na noriških rimskih kamnih.

Razložil Davorin Terstenjak.

(Dalje.)

V litvanskem jeziku pomeni: lemti, laimeti, Glück haben, laimus, glücklich, günstig, vorthelhaft, gut gehend, toraj že ime pričuje za Bhavany — Babo. Rodovine Lamus, Lamuta še živijo okoli Maribora in tudi ime Lamus se najde na noriških kamnih.

V mongolskem jeziku pomeni Lama ¹⁾ mater. Babino častje smo našli na rimskih kamnih do Siska, in lastnih imen Baebius, Baburus, Babeccius sila dosti. Kjer Sisek stoji, so že živeli Panonci, — čuda da nikakoršnih ostanjkov ne najdemo, kateri bi za tračino Panoncov govorili. Ako se je ktero božanstvo pri starih narodih posebno častilo, je to bila boginja ljubezni in lepote. Traška Venus Aphrodite se je velela Cerinthia ²⁾ — al na panonskih kamnih ne nahajamo ne enega imena ali napisa, kateri bi pričeval za častje te božice pri Panoncih. Da pa so imena Cerinthus 'bile pri Trakih v navadi, vémo iz cerkvene zgodovine, v kateri najdemo krivoverca Cerintha. Babo Lamo celó poznajo štajarski Nemci.

Prijaznosti marljivega štajarskega pisatelja dr. Rudolfa Puffa zahvaljujem sledečo priobčenje od Lame Babe: „Četert ure proti izhodu od terga sv. Florijana (Grossflorian je rojstno mesto profesorja dr. Puffa) kraj reke Laznice stoji dvor na precej mokrem mestu. Iz zemlje se včasih rimske starine izkopavajo. Tako so tukaj izkopali umetno žensko roko iz slonove kosti, piskre, črepinje potertih posod itd. Viditi je, da je zemljiše še le pozneje po gostem izstopanju reke Laznice mužnato in mehovato postalo. Pravijo ti okolici Grünau, in da je tukaj hajdovska princesinja živela z imenom „Lamwaberl“, ktera je ljudem, kakor se je ji ravno ljubilo, zdaj kaj dobrega storila, zdaj spet kaj hudega, n. pr., otroke odnesla itd. Slednjič jo je Bog kaznil; v burni noči se pogrezne njeni grad z njenimi tudi pozimi zelenimi verti. Ali „Lamwaberl“ ni se pokončala, marveč še se pogostoma pokaže ljudem pod raznimi ženskimi podobami, in rada odnaša otroke, posebno takošne, katerih stariši lepo ne izrejujejo“. Toliko mi je povedal dr. Puff od Lame Babe. Kako je nastala ta povest?

V nemški mitologiji ne poznam mitiške osebe, ktera bi se velela „Lamwaberl“. Nekteri so mislili na Lamis, lepo kraljico v Lybii, Jovovo ljubimko, kateri je Juno iz ljubosumnosti otroke ukradla, kar je nesrečno Lamio tako raz-

¹⁾ Litvanska beseda laimeti, Lama je po našem mnenju enaka latinski almus, alma, samo da v latinščini najdemo prestavljanje čerk, kar je karakteristično znamenje južnih narečij, n. p.: slov. red, lat. ord-o, primeri medjimursko: on je erku, namesto: reku, in v goriški okolici: arznesti, arširiti, namesto: raznesti, razširiti, primeri še alčen in lačen.

²⁾ Lycophron vs. 449, 985.